



БЄЛОВА
Ольга Іванівна,
аспірантка,
Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека
НААН,
transfnaas@ukr.net
(м. Київ)

НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОРАДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлений короткий опис діяльності консалтингових структур в сільському господарстві країн з розвинутою ринковою економікою.

Висвітлені етапи становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні (1991 – 2016 рр.), роль аграрної науки, зокрема, центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва регіонів у розбудові сільськогосподарського дорадництва.

Проаналізовані правові аспекти організації та функціонування обласних сільськогосподарських дорадчих служб, запропоновані зміни та доповнення до законодавчих та нормативно-правових актів держави з питань сільськогосподарської дорадчої діяльності.

Ключові слова: *сільськогосподарська дорадча діяльність, науково-консультаційне обслуговування, дорадчі послуги, центри наукового забезпечення агропромислового виробництва, технологічні проекти.*

В статье представлено краткое описание деятельности консалтинговых структур в сельском хозяйстве стран с развитой рыночной экономикой.

Освещены этапы становления и развития сельскохозяйственной дорадчей деятельности в Украине (1991 - 2016 гг.), роль аграрной науки, и, в частности, центров научного обеспечения агропромышленного производства регионов в развитии сельскохозяйственного дорадництва.

Проанализированы правовые аспекты организации и функционирования областных сельскохозяйственных дорадчих служб. Предложены изменения и дополнения к нормативно-правовым актам государства по вопросам сельскохозяйственной дорадчей деятельности.

Ключевые слова: *сельскохозяйственная дорадчая деятельность, научно-консультационное обслуживание, дорадчие услуги, центры научного обеспечения агропромышленного производства, технологические проекты.*

The article presents a brief description of the activities of advisory structures in agriculture of countries with developed market economies.

The stages of formation and development of Agricultural advisory activity in Ukraine (1991 - 2016) are described, as well as the role of agricultural science and, in particular, centers of scientific support for agricultural production regions in the development of agricultural advisory service.

The legal aspects of the organization and functioning of regional agricultural advisory service are analyzed, on base of which several amendments to the normative legal acts of the state advisory service on agricultural activities has been proposed.

Keywords: *agricultural advisory service activities, research and consulting services, advisory services, centers of scientific support for agricultural production, technological projects.*

Сьогодні у світі відбувається стрімкий процес інтелектуалізації економіки, людство по суті вже живе в епоху інформаційного суспільства та інтелектуальної економіки. Тому формування мережі сільськогосподарських дорадчих служб, які допомагатимуть селянам адаптуватися до нових соціально-економічних умов, сприятимуть у здійсненні державної політики на місцях, є нагальним завданням владних структур, наукових установ, освітніх закладів та підприємств і організацій аграрного бізнесу [2, с.468].

Нині дорадчі служби успішно діють у понад 120-ти країнах світу, вони сприяють розвитку агробізнесу, соціальної сфери, поліпшення добробуту та підвищення доходів сільського населення. У країнах з розвинутою ринковою економікою дорадча діяльність фінансується державою повністю або частково. Комерційні структури доповнюють і поглиблюють сільськогосподарський консультаційний сервіс переважно за вузькими напрямками.

У США це служби Extension Service. Центральний апарат служби є структурним підрозділом Міністерства сільського господарства США і координує діяльність консалтингових служб університетів. У Великобританії в 1992 р. створене приватне консультаційне агентство ADAS на базі Національної консультаційної служби Англії й Уельсу і на даний час його служби надають консультаційні послуги на комерційній основі. У Фінляндії

цими питаннями опікується асоціація сільськогосподарських центрів, в Польщі – служба дорадництва [9, с. 27].

Національні системи сільськогосподарських дорадчих служб в різних країнах будуються за різними моделями. Разом з тим, чітко проявляються два основні підходи до визначення сфер їх діяльності. Один з них переслідує цілі надання дорадчих послуг фермерам, в основному, чисто виробничого характеру (Великобританія, Франція, Нідерланди тощо). Об'єктом їх впливу тут є приватні сільськогосподарські виробники. Ця система формується в основному приватними консалтинговими фірмами та професійними об'єднаннями сільгосптоваровиробників. Подібна модель опрацьовувалась в Україні за проектами TACIS (Львівська аграрна дорадча служба – 1995 р.) і Міністерства Великобританії у справах міжнародного розвитку (сільськогосподарська дорадча служба «Донецькагроконсалт» – 1998 р.), у консультаційних формуваннях Асоціації фермерів та землевласників [1, с. 84].

Інший підхід, який відпрацьований в США і активно освоюється в Польщі, Угорщині та в деяких інших країнах світу, переслідує цілі, крім надання сільськогосподарським товаровиробникам дорадчих послуг виробничого характеру, також організаційно-консультаційну допомогу в розвитку сільських громад, вихованні сільської молоді на національних традиціях, моральних і культурних цінностях, опікуванні осіб похилого віку, інвалідів, знедолених тощо.

Внутрішня організація цього типу систем будується, як правило, на базі університетів і отримала назву Extension Service.

В кожному із штатів США цю службу очолює сільськогосподарський коледж університету. В структурі цієї системи є окружні (районні) центри, де працюють по 3-5 осіб. Вони забезпечують двосторонні зв'язки між товаровиробниками, сільськими громадами і професорами (консультантами) університетів, організують проведення освітніх заходів, розповсюджують інформацію ринкового і науково-технічного характеру. Координацію діяльності

таких служб у державі здійснює один із заступників Міністра сільського господарства США [1, с. 18].

Кожна з наведених систем дорадництва має свої цінні надбання в організації і методології інформаційно-консультаційної роботи і заслуговує уваги в процесі формування Національної системи сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні. Проте їх спільною рисою є те, що основним завданням кожної з них є забезпечення науково-консультаційного обслуговування та підвищення кваліфікаційного рівня селян безпосередньо в місцях їх проживання і з мінімумом відволікань від основної роботи.

«Зарубежные авторы сходятся во мнении, что качество консультационных услуг в значительной степени определяется уровнем специальных знаний и опытом консультантов в сфере совершенствования управления, степени их беспристрастности и объективности в подходе к анализу положения дел в клиентских организациях» [5, с. 32].

Згідно Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» сільськогосподарська дорадча діяльність – це сукупність дій та заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок прибуткового ведення господарства [8, с. 12].

Європейська Федерація асоціацій консультантів з економіки і управління дає таке визначення дорадництву: менеджмент-консалтинг полягає в наданні незалежних порад і допомоги з питань управління, включаючи визначення проблем і/або можливостей, рекомендацію відповідних мір і допомоги в їх реалізації [4, с. 12].

Історія організації дослідної справи, становлення дорадництва в Україні бере свій початок з кінця XIX – початку XX ст. Так, наприклад, ще в 1990 р. Харківське губернське земство, надаючи великого значення пропаганді сільськогосподарських знань та інформації щодо новітніх розробок у галузі

рослинництва ввели в штати посади повітових та губернських агрономів, які забезпечували створення демонстраційних полів для ознайомлення селян з новітніми розробками, що забезпечують підвищення урожайності та поліпшення якості вирощуваної продукції. Вже у 1904 р. тільки у Сумському та Охтирському повітах було створено близько 450 таких дослідних ділянок. А в 1910 р. Харківське губернське земство започаткувало організацію дослідної станції, яка опікувалась координацією наукової діяльності дослідних полів [12, с. 78].

В Україні вже існують інформаційні структури в бізнесових фірмах агропромислового комплексу – державних та приватних структурах, які в основному розпорошені і функціонують автономно, забезпечують лише локальні проекти або напрями [3, с. 127].

Становлення та розвиток системи сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні умовно можна поділити на три етапи:

I-етап (1995 – 2001 рр.) – створення обласних сільськогосподарських дорадчих служб за підтримки проектів міжнародної технічної допомоги.

1995 р. – створення Львівської обласної дорадчої служби (проект технічної допомоги Єврокомісії).

1999 – 2000 рр. – створення дорадчих служб в Луганській, Чернігівській, Миколаївській областях та навчально-координаційного центру в Києві (проект технічної допомоги Єврокомісії); в Київській, Донецькій, Одеській областях (проект технічної допомоги уряду Великобританії), у Вінницькій, Черкаській, Полтавській областях (проект технічної допомоги Федеративної Республіки Німеччина), Волинській, Рівненській, Дніпропетровській, Сумській, Херсонській областях (проект технічної допомоги Уряду Канади), Хмельницькій області (проект технічної допомоги США), Тернопільській області (проект технічної допомоги Данії), Житомирській області (проект технічної допомоги Нідерландів) [1, с. 78].

II-й етап (2002 – 2011 рр.) – об'єднання 17 обласних сільськогосподарських дорадчих служб різних форм власності в Національну

асоціацію сільськогосподарських дорадчих служб України та розвиток діяльності системи обласних сільськогосподарських дорадчих служб як засновників асоціації. Розширення спектру надання дорадчих послуг.

Підвищення ролі і значимості дорадчих служб серед сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення. Започаткування підготовки та сертифікації дорадників та експертів-дорадників на базі вищих навчальних закладів аграрного профілю (2006 р.). Створення і ведення реєстрів сільськогосподарських дорадчих служб, сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників. Станом на 2008 р. зареєстровано 692 дорадники та 777 експертів-дорадників.

III-й етап (2012 – 2016 рр.) – урядом ініційований перехід на державну систему сільськогосподарського дорадництва (розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1098-р «Про схвалення Концепції формування системи сільськогосподарського дорадництва»), розпочаті роботи по створенню Національного центру сільськогосподарського дорадництва з його обласними, районними структурами.

Створені раніше за сприяння проектів технічної допомоги розвинутих країн світу обласні сільськогосподарські дорадчі служби залишившись без фінансової підтримки держави та технічної допомоги зарубіжних партнерів зосередились на вузьких сегментах надання соціально спрямованих і комерційних послуг (наприклад, свинарство, молочне скотарство, земельні ресурси та ін.). Частина обласних сільськогосподарських дорадчих служб припинила свою діяльність.

Протягом 1998 – 2016 рр. аграрна наука активно сприяла розвитку сільськогосподарського дорадництва (в основному з питань запровадження перспективних розробок, новітніх технологій вирощування, сортів та гібридів сільськогосподарських культур, виведення нових типів та порід тварин, технологій їх годівлі та утримання). З метою докорінного поліпшення наукового забезпечення агропромислового виробництва України, посилення інтеграції науки і виробництва, більш дієвого впливу аграрної науки на

розвиток сільського господарства Міністерство аграрної політики та продовольства України і Українська академія аграрних наук України в 1998 р. прийняли спільний наказ про створення в кожній області Центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва (АПВ), визначили мережу базових господарств для першочергового випробування та впровадження результатів наукових досліджень. Це мережа 343 агроформувань різних форм власності та господарювання, які стали полігонами апробації наукових розробок і дякуючи яким науково-консультаційні послуги й інформаційні ресурси стали доступними і практично безкоштовними для всіх суб'єктів підприємницької діяльності і населення. При цьому інформаційно-сервісним структурам недержавних формувань створені умови співпраці зі службами Мінагрополітики, НААН, і тим самим доповнювати й розвивати інформаційну систему АПВ.

Національна академія аграрних наук України переорієнтувала наукові дослідження, спрямувавши їх на вирішення проблеми прискорення реформування АПВ, його структурно-технологічну перебудову, на створення новітніх агротехнологій, сортів і гібридів сільськогосподарських культур, вітчизняних порід великої рогатої худоби і свиней, які за генетичними ознаками не поступаються кращим світовим аналогам.

Регіональні центри наукового забезпечення АПВ регулярно одержують інформаційні матеріали щодо поновлення банку наукової продукції, їм надсилається пакет рекомендацій наукових установ, які пропонують використання апробованих розробок у відповідних природно-кліматичних зонах з розкриттям особливостей технологічних проектів їх освоєння [7, с. 423].

Центри разом з управлінськими структурами облдержадміністрацій формують Програми наукового забезпечення АПВ регіонів, здійснюють науково-інформаційну політику держави, залучаючи до цього територіально розміщені наукові організації та вищі навчальні заклади.

Основні напрями послуг регіональних центрів наукового забезпечення АПВ:

- маркетинг і трансфер закінчених наукових розробок;
- сприяння здійсненню реформ в АПК на основі розробки і реалізації схем, проектів, програм;
- наукове супроводження інноваційних проектів, сучасних агротехнологій, новітніх розробок;
- навчання фахівців, сільськогосподарських працівників, пропаганда досягнень НТП і передового досвіду (дні поля, аукціони, виставки, школи передового досвіду, курси підвищення кваліфікації, симпозіуми, семінари);
- забезпечення фермерів, сільськогосподарських підприємств, особистих підсобних господарств, населення насінням високих репродукцій та племінним молодняком худоби;
- інформування з питань конкурентоспроможності новацій, матеріальних ресурсів і збуту сільськогосподарської продукції, законодавчих актів.

Більшість регіональних центрів наукового забезпечення АПВ, перебудувавши свою діяльність до вимог ринкових відносин на нових методичних підходах, здійснюють комплексне наукове забезпечення не тільки базових господарств, але й інших агроформувань регіонів.

Так, співпраця Центру наукового забезпечення АПВ Харківської області зі структурами обласних державних адміністрацій і агроформуваннями області щодо розробки і реалізації Комплексної програми розвитку сільського господарства Харківської області дала можливість суттєво збільшити виробництво зерна, молока, яєць та іншої сільськогосподарської продукції.

Водночас, поряд з науковим забезпеченням агропромислового виробництва не менш необхідним є інформаційне забезпечення. Сучасна інформаційна система менеджменту повинна відповідати усім нововведенням у теорії і практиці менеджменту, ефективно використовуючи можливості сучасних інформаційних технологій [6, с. 137].

Поряд зі стандартними формами навчання, які широко використовуються регіональними центрами (лекції, курси, школи, семінари), практикуються і індивідуальні (консультування, випуск листівок, відвідування спеціалістами господарств). Проведення виставок-ярмарок, огляди демонстраційних полігонів дали можливість товаровиробникам наочно переконатись в перевагах того чи іншого нововведення, знайомитися з новинами агробізнесу, застерігати себе від придбання і використання низькопробної науково необґрунтованої продукції.

Нині науковими установами Академії напрацьовані сучасні агротехнології, які максимально реалізують біологічний потенціал нових високопродуктивних сортів та гібридів сільськогосподарських культур і забезпечують в зоні Степу продуктивність пшениці – 60-80 ц/га, кукурудзи понад 80 ц/га, гороху – 40-45 ц/га, соняшнику 30-35ц/га при значному підвищенні економічної ефективності їх вирощування.

Модель дорадчих служб у структурі державних органів управління не позбавлена істотних недоліків. Органи державного управління сільським господарством мають керуватися лише інтересами суспільства в цілому, на відміну від дорадчих служб, діяльність яких має бути спрямована на задоволення інтересів конкретного селянина. І в цьому концептуальна суть сільськогосподарської дорадчої діяльності.

Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» визначені правові засади дорадництва, визначено поняття «дорадчі послуги», «сільськогосподарська дорадча служба», «соціально спрямовані дорадчі послуги», «суб'єкти сільськогосподарської дорадчої діяльності» та ін. Однак потребують уточнення та розширення основні завдання дорадчої діяльності, неврегульованою законодавчо залишається участь наукових та освітніх установ аграрного профілю як юридичних осіб у сільськогосподарській дорадчій діяльності [8, с. 44].

Законом встановлено, що в державних цільових програмах, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості, передбачається

фінансування дорадчої дія в розмірі не менше 5 відсотків коштів, передбачених для цих програм. Однак у жодній програмі коштів на дорадчу діяльність не передбачено.

Національній асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України може бути надано статус саморегульованої організації, однак порядок її визнання центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики Кабінетом Міністрів не встановлено.

Організаційно-правова форма сільськогосподарської дорадчої служби в значній мірі визначає статус, розмір і форми сплати податків. Це можуть бути державні підприємства, громадські організації чи благодійні фонди, господарські товариства, приватні підприємства. Переваги чи недоліки вищезазначених організаційно-правових форм сільськогосподарської дорадчої служби досліджені недостатньо.

Отже, враховуючи те, що суть поняття сільськогосподарської дорадчої діяльності сприймається неоднозначно, її функції достатньо не визначені. Тому необхідними є дослідження такої діяльності з метою удосконалення організаційних структур, методології консультивання, нормативно-правової бази України з цих проблем та імплементації її в конкретній діяльності регіональних сільськогосподарських дорадчих служб.

Список використаних джерел

1. *Основи сільськогосподарського дорадництва в Україні*: навч. посіб. для дорадчих служб / За ред. Р. Шмідта. – Львів: Вид-во НВФ «Українські технології», 2003. – 680 с.
2. *Ситник В.П.* Трансформація АПК України в ринкові умови / В.П. Ситник. – К.: ІАЕ, 2002. – С. 468–480.
3. *Кропивко М.Ф.* Основи аграрного консалтингу: навч. посіб. / М.Ф. Кропивко, Т.П. Кальна-Дубінюк, М.Ф. Безкровний [та ін.]. – М.: Агроконсалт, 2004. – 326 с.
4. *Кропивко М.Ф.* Управлінський консалтинг: навч. посіб. / М.Ф. Кропивко, Т.П. Кальна-Дубінюк, М.Ф. Безкровний [та ін.] – М.: Агроконсалт, 2004. – С. 11–22.
5. *Лузин А.Е.* Консультационные фирмы капиталистических стран по управлению / А.Е. Лузин, В.Ю. Озира. – М.: Экономика, 1975. – С. 17–44.

6. *Новак В.О.* Інформаційне забезпечення менеджменту: навчальний посібник / В.О. Новак, Л.Г. Макаренко, М.Г. Луцький. – К. : Кондор, 2006. – С. 136–145.

7. *Зубець М.В.* Наукові основи розвитку агропромислового виробництва на інноваційних засадах (теорія, методологія, практика) / М.В. Зубець, С.О. Тивончук. – К. : Аграрна наука, 2006. – С. 423–431.

8. *Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність»* : науково-практичний коментар / Р.Я. Корінець, М.П. Гриценко, Ю.М. Берездецький, Ю.Я. Кухарук – Львів : НВФ «Українські технології», 2007. – С. 9–43.

9. *Безкровний М.Ф.* Організація інформаційно-консультаційної діяльності: навч. посіб. – К. : Каравела, 2008. – С. 22–42.

10. *Палеха Ю.І.* Діловодство в інформаційно-консультаційній діяльності: навч. посіб. / Ю.І. Палеха, М.Ф. Безкровний. К.: ТОВ «Аграр медіа груп», 2013. – 528 с.

11. *Шмідт Р.* Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України в документах та матеріалах / Р. Шмідт – Т. 3. – Львів : НВФ «Українські технології», 2004. – 404 с.

12. *Гребенюк І.В.* Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН: Організація дослідної справи в Харківській губернії на початку ХХ століття // Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали XI Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, 16 трав. 2016 р., м. Київ / Нац. акад. аграр. наук України; Нац. наук. с.-г. б-ка НААН; Ін-т кормів та сіл. госп-ва Поділля НААН [та ін.]; редкол. : В. А. Вергунов, О. П. Анікіна, А. С. Білоцерківська [та ін.]. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – С. 78–80.

References

1. Shmidt, R. (2003). *Osnovy silskohospodarskoho doradnytstva v Ukraini: navch. posib. dlia doradchykh sluzhb* [Bases agricultural extension in Ukraine: teach. guidances. for advisory services]. Lviv : Vyd-vo NVF «Ukrainski tekhnolohii». 680. [in Ukrainian].

2. Sytnyk, V.P. (2002). *Transformatsiia APK Ukrainy v rynkovi umovy* [The transformation of agriculture of Ukraine in market conditions]. Kyiv : IAE. 468–480. [in Ukrainian].

3. Kropyvko, M.F., Kalna-Dubiniuk, T.P., Bezкровnyi, M.F. and in. (2004). *Osnovy ahrarnoho konsal'tynhu : navch. posib.* [Fundamentals of Agricultural Consulting: Tutorial]. M. : Ahrokonsalt. 326. [in Ukrainian].

4. Kropyvko, M.F., Kalna-Dubiniuk, T.P., Bezкровnyi, M.F. and in. (2004). *Upravlinskyi konsal'tynh : navch. posib.* []. M. : Ahrokonsalt. 11–22. [in Ukrainian].

5. Luzyn, A.E. and Ozyra, V.Iu. (1975). *Konsultatsyonne firmy kapitalystycheskykh stran po upravleniyu* [Consulting firm in the capitalist countries to manage]. M. : Ekonomika. 17–44. [in Russian].

6. Novak, V.O. and Makarenko, L.H. and Luts'kyi, M.H. (2006). *Informatsiine zabezpechennia menedzhmentu: navchalnyi posibnyk* [Information Management software: Tutorial]. Kyiv : Kondor. 136–145. [in Ukrainian].

7. Zubets, M.V. and Tyvonchuk, S.O. (2006). *Naukovi osnovy rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva na innovatsiinykh zasadakh (teoriia, metodolohiia, praktyka)* [Scientific basis development of agricultural production on the innovative principles (theory, methodology, practice)]. Kyiv : Ahrarna nauka. 423–431. [in Ukrainian].

8. Korinets, R.Ia., Hrytsenko, M.P., Berezdetskyi, Iu.M. and Kukharuk, Iu.Ia. (2007). *Zakon Ukrainy «Pro silskohospodarsku doradchu diialnist» : naukovo-praktychnyi komentar* [The Law of Ukraine «On Agricultural Advisory Activities»: scientific and practical commentary]. Lviv : NVF «Ukrainski tekhnolohii». 9–43. [in Ukrainian].

9. Bezkrivnyi, M.F. (2008). *Orhanizatsiia informatsiino-konsultatsiinoi diialnosti: navch. posib.* [Company Information consultancy activities, teach. guidances.]. Kyiv : Karavela. 22–42. [in Ukrainian].

10. Palekha, Iu.I., Bezkrivnyi, M.F. (2013). *Dilovodstvo v informatsiino-konsultatsiinoi diialnosti: navch. posib.* [Paperwork in information and advisory activities, teach. guidances]. Kyiv : TOV «Ahrar media hrup». 528. [in Ukrainian].

11. Shmidt, R. (2004). *Natsionalna asotsiatsiia silskohospodarskykh doradchykh sluzhb Ukrainy v dokumentakh ta materialakh* [The National Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine documents and materials]. T. 3. Lviv : NVF «Ukrainski tekhnolohii». 404. [in Ukrainian].

12. Hrebenuk, I.V. (2016). *Instytut roslynnytstva im. V.Ia. Yur'ieva NAAN: Orhanizatsiia doslidnoi spravy v Kharkivskii hubernii na pochatku XX stolittia* [V. Ya. VJ St. George NAAS: Organization of research affairs in Kharkiv province in the early XX century]. *Istoriia osvity, nauky i tekhniky v Ukraini: materialy XI Vseukr. konf. molodykh uchenykh ta spetsialistiv. 16 trav. 2016 p., m. Kyiv* [History of Education, Science and Technology in Ukraine: materials of XI All-Ukrainian. Conf. young scientists and specialists. 16 May 2016. Kyiv]. Vinnytsia : TOV «Nilan-LTD». 78–80. [in Ukrainian].